

NÉHÁNY SZEMPONT A TÁJI MUNKAMEGOSZTÁS NÉPRAJZI VIZSGÁLATÁHOZ (Észak-magyarországi példák alapján)

VIGA GYULA

A megtermelt javak cseréjének, illetve a csere feltételeinek és következményeinek vizsgálata az elmúlt évtizedek során a magyar néprajz egyik központi problémájává vált.¹ Ez több tényező együttes eredménye. Részen azé, hogy a termékcserre mozzanatainál nagyobb figyelmet kaptak a termelés ökológiai és gazdasági színterei, ennek kapcsán a történeti és földrajzi térkapcsolatok, a kiegyenlítődés feltételei és lehetőségei; vagyis a néprajz az életmód centrális erővonalai mentén igyekezett a kérdéskör belsejébe hatolni, figyelembe véve a gazdaságtörténet és a gazdasági földrajz eredményeit.² Másrészt azé, hogy a hagyományos árucserre-kutatás hangsúlyai eltolódtak – a javak cseréjétől elválaszthatatlan – kulturális érintkezés, a migráció, átadás és átvétel kérdései, vagyis a vándorlás és a csere gazdasági megnyilvánulásaitól el nem vonatkoztatható szociális és folklorisztikai tanulságok irányába.³ Végül, de nem utolsósorban eredménye annak, hogy a különböző fokozatok és eltérő módon szerveződött csoportok körülhatárolása a hagyományos módszerekkel egyre kevésbé tűnt megoldhatónak, s így mind több figyelmet kapott a – kisebb-nagyobb – közösségek termelésben, specializálódásban, a táji munkamegosztásban elfoglalt helye, az e vonatkozásban kihüvelyezhető alkalmazkodás és a kapcsolatok rendszere, a *történeti és néprajzi táj* fogalma és körülhatárolása, s mindenekelőtt persze ezek hatása a különböző kulturális csoportok szerveződésére és formálódására.⁴

A fentiek részleges számbavételével is nyugodtan állíthatjuk, hogy a javak cseréjének ma már szó szerint könyvtárnyi irodalma van, amely – sok tekintetben – önmaga „gátolja” a kérdéskör tematikus és regionális monográfiáinak megszületését. Jelen tanulmány csupán néhány szempontot kíván felvetni egy majdani összegezés rendező el-

A tanulmány az MTA–Soros Alapítvány támogatásával készült

1. A témakör kutatástörténetéről és irodalmáról összegezően: *Dankó I.*, 1979. Lásd még: *Kós K.*, 1972. 9–51.
2. A teljesség igénye nélkül: *Andrásfalvy B.*, 1982. 66–71; *Bácskai V.–Nagy L.*, 1978. 217–230.; *Kovács Cs.*, 1971. 205–242.; *Enyedi Gy.*, 1965.; Vö. még: *Tóth T.*, (szerk.): 1980. kötet tanulmányait, valamint *Dankó I.*, 1979. és *Eke P.-né*, 1986. bibliográfiai adatait.
3. E vonatkozásban mindenekelőtt Gunda Béla számos tanulmánya az irányadó, melyek felsorolása itt lehetetlen. Csupán az említés szintjén: *Gunda B.*, 1940. 170–174.; *Gunda B.*, 1940a, 205–226.; *Gunda B.*, 1954. 76–86. stb. A folklorisztikai kutatások sorából elsősorban Ujváry Zoltán tanulmányaiból említek: *Ujváry Z.*, 1986. 29–38. Ujváry Zoltán kutatásainak egyik legértelmezesebb vonulatát jelentik a migráció és kolonizáció, ill. az érintkezés, átadás-átvétel kérdései a néphagyományban. A cserével kapcsolatos „szocializáció” hatásairól újabban Dankó Imre több munkája szól. Pl.: *Dankó I.*, 1980. 155–190.
4. Ugyancsak a teljesség igénye nélkül: *Andrásfalvy B.*, 1977.; *Andrásfalvy B.*, 1978.; *Andrásfalvy B.*, 1980.; *Gunda B.*, 1963.; *Gunda B.*, 1980.; *Hofer T.*, 1980.; *Tóth T.*, 1980. 229–244.; *Nádasi É.*, 1980.; *Viga Gy.*, 1983.; *Viga Gy.*, 1984. 241–248.; *Viga Gy.*, 1986. Vö. még: *Faragó T.*, 1984.

veihez. Ezek egy része bizonyára vitatható, más része bővebb kifejtést érdemel. Magam is csak részeredménynek tekintem ezt egy készülő regionális szintézis felé vezető úton.

I. A komplex, elsősorban történeti-néprajzi vizsgálatokkal kapcsolatos elvárások, s az interdiszciplináris kutatások igénye mind gyakrabban fogalmazódnak meg hazai etnográfiankkal kapcsolatban.⁵ Témánk szempontjából ez az elvárás különösen indokolt, több okból is. Legfőképpen talán azért, mert a hagyományos néprajz módszereivel ma már szinte lehetetlen megragadni a tradicionális termékcseré lényeges részleteit. Gondoljunk arra, hogy ma már alig akad olyan adatközlő, aki az I. világháborút megelőző időszakról informálna, s ha igen, akkor is csak felületi mozzanatokot említhet, jó-szerével csak egy-egy település vonatkozásában. Ez régióknak vizsgálatánál különösen jelentős gond, hiszen az I. világháború utáni békerendszer nemcsak országhatárokat rendezett át, hanem átalakította a termékcseré egész szerkezetét is. Az ezt megelőző kapcsolatok struktúrája ma már csak a másodlagos elemek vonatkozásában tanulmányozható a verbális anyag gyűjtésével. (Csak részben segít ezen, hogy a szlovák néprajz az elmúlt évtizedek során a hagyományos árucseré, különösen a vándorárusok és a tradicionális szállítás problémakörének számos részletét tárta fel, nem beszélve a magyar etnográfusok idevágó kutatásairól.⁶)

A történeti szempontú közelítés elsősorban azért lenne lényeges, mert a termékcseré számos vonatkozásában évszázadokra visszamenő előzmények mutathatók ki, amelyeknek éppen úgy általános néprajzi vonatkozásai vannak, mint a primitív törzsi cserének, vagy más kontinensek tradicionális kultúrájában végzett vizsgálatoknak, s bizonyára közelebbi tanulságokkal is szolgálnak annál – vizsgálatunk tárgyát illetően.

Nem vitatható persze, hogy a történeti források meglehetősen hézagosak és alig kiaknázottak e vonatkozásokban (is), valamint csak egyes mozzanatok megragadására alkalmasak – jellegüknél fogva. Mégis, hiba lenne nem figyelni arra, hogy a közelmúlt néprajzi gyűjtéseinek adatai feltűnően sok vonatkozásban egyeznek a középkori gazdaságtörténet tényeivel. Igaza van *Andrásfalvy Bertalannak* abban, hogy a gazdaságtörténet adatai elsősorban a nagytájak közötti munkamegosztás mozzanatait rögzítik,⁷ ám aligha vitatható, hogy ezek végső soron olyan általános rendező elvek, melyektől nem vonatkoztathatók el a kistáji munkamegosztás történései sem, mivel azok is az említettek „erőterében” zajlanak.

A történeti adatok számbavétele, vagyis a népelet középkori és új-, sőt legújabb kori mozzanatai közötti kapcsolat megkeresése nem egyszerűen sematikus, történeti igényű „mélyítést” céloz, hanem éppen a tények differenciálását: azt, hogy a javak cseréjének mely mozzanatai voltak életképesek évszázadokon át, és melyek voltak azok, melyek csak rövid ideig gazdasági – netán politikai kényszer, szorítás hatására működtek, illetve melyek azok, amelyek csak felbukkantak, aztán nyomtalanul eltűntek. Ezek az adatok erőteljesen exponálják a gazdálkodás, a termelő tevékenység, az életmód belső arányait, amelyeket akkor is tudomásul kell vennünk, ha a súlypontokat máshol jelölik ki, mint a néprajzi kutatások eddigi eredményei.

Gondot jelent, hogy a célul tűzött, történeti-néprajzi szempontú árucseré-vizsgálatok időbeli határát hol húzhatjuk meg, illetve meg kell-e húznunk feltétlenül. A népeség és a termelő jobbágy-paraszti üzemek reprodukciója, az újkori demográfiai és kulturális arculat szempontjából indokoltnak tűnne a török kiűzését időhatárnak tekinteni,

5. A történettudomány és a néprajz kapcsolatához újabban: *Orosz I.*, 1985.

6. Terjedelmi okok miatt csak az említés szintjén: *Csippék J.*, 1907.; *Csippék J.*, 1910.; *Somogyi M.*, 1905.; *Banner B.*, 1948.; *Gunda B.*, 1954.; *Huska M.*, 1972.; *Hrozičnik, J.* 1981.; *Markuš, M.* 1973.; *Comajová, O.* 1978.; *Prasličková, M.* 1979.; *Gallo, J.* 1973. Irodalommal szolgál még: *Dankó I.*, 1979.

7. *Andrásfalvy B.*, 1978. 235.

de a gazdaságtörténeti adatok – éppen régióink vonatkozásában – rámutattak arra, hogy a királyi Magyarország és a hódoltság között a török korban is intenzív termékcserre folyt, amelynek fő reguláris tényezője a már akkor is „hagyományosnak” tekinthető táji munkamegosztás, a Hegyvidék és az Alföld közötti – már akkor is jól működő – termékcserre volt, s ez a csere a két nagytáj speciális javait közvetítette.⁸ Különösen szembe-tűnő itt a gömöri vasipar termékeivel folytatott kereskedelem, amely – mint *Heckenast Gusztáv* munkája igazolja – annak ellenére jelentékeny volt, hogy az uralkodói tilalmak gátolni igyekeztek – lévén a vas jelentős hadászati tényező.⁹ Az említettek azt jelzik, hogy mindig az adott régió és áruféleség jelöli ki a termékcserre részterületeinek időrendjét, amely persze ezzel együtt sem vonatkozatható el a népességtörténet lokális adataitól. Az azonban nagyon valószínűnek tűnik, hogy az északi hegyvidék és a történeti Felvidék, valamint a magyar Alföld gazdasági kapcsolata, táji munkamegosztása településtörténetük legkorábbi szakaszaitól létezett, még akkor is, ha e vonatkozásban egyelőre csak igen szerény adatokkal rendelkezünk.¹⁰ Am az eltérő adottságú tájak népessége közötti érintkezés olyan általános rendezőelv, amely különböző kultúrájú, sőt, különböző nyelvű népcsoportok között is általánosan megfigyelhető.

Nem vonható kétségbe természetesen, hogy mind a köznépi életét alapvetően befolyásoló országos történések (a jobbágyság jogi helyzetének szabályozásai, úrbéri rendezés, jobbágyfelszabadítás stb.), mind a gazdaság általános trendjei (állat- és gabonakereskedelem, borforgalom, nyersanyagokkal való kereskedelem stb.), mind a lokális történések (háborúk, földesúri gazdálkodás módja stb.) sok vonatkozásban visszahatottak a táji munkamegosztásra, olykor behatárolták az áruterelés és a csere arányait és lehetőségeit. A táji adottságokhoz való alkalmazkodás és az ebből következő táji kiegyenlítődség tényét azonban ezek meg nem változtathatták, legfeljebb részlegesen más utakra kényszeríthették, s csak részleteiben befolyásolhatták. Erőteljesen hatottak viszont lokális közösségek irányulására, gazdasági-ökológiai „stratégiájának” alakítására, specializálódott csoportok szerveződésére.¹¹

Jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé a fentebb leírtak részletes adatolását, igazolását. Magam azonban bizonyos vagyok benne, hogy a kérdéskör „hagyományos” néprajzi vizsgálata nem csupán szegényíti a kutatás várható eredményét, hanem olykor nehezen értelmezhetőkké is teszi azokat.

II. *Andrásfalvy Bertalan* alapvető tanulmányai meggyőzően mutatják be Dél-Dunántúl egyes kistájainak munkamegosztását, az egyes falvak, falucsoportok specializálódását, amelyből összegzően állapítja meg a szakosodás főbb típusait. A településtörténet folyamataiba ágyazva a specializálódás horizontális tagoltságát hangsúlyozza, ahol persze nem tagadja a mezőgazdálkodás prioritását.¹² Úgy vélem, hogy régióinkban sok vonatkozásban hasonló a táji munkamegosztás szerkezete, mint az *Andrásfalvy* által felvázolt, de a valós kép kialakításához néhány hangsúlyt máshová kell helyeznünk, mint az eddigi vizsgálataink során tettük.

Adataink azt jelzik, hogy a néprajzi kutatások Felső-Magyarország és az Alföld kapcsolatának vonatkozásában jobbára a háziipari-kézműipari termékekkel való áru-

8. *Pálmány B.*, 1985. 153–188.; *Hegy K.*, 1985. 39.; Vö. még: *Szakály F.*, 1981.

9. *Heckenast G.*, 1985. 45–48.

10. *Kresz Mária* az Árpád-korig visszakövethetőnek tartja a gömöri kerámia alföldi kapcsolatait: *Kresz M.*, 1960. 335.

11. Itt kell utalni az Árpád-kori szolgáló népek, valamint a később specializálódott települések kialakulására. Előbbiek „etnológiai” közelítéséhez: *Andrásfalvy B.* 1978. 239–240. Valójában ennek a „szakosodásnak” a sajátos példáját jelentik a magashegyi, vlach-jogú pásztortelepülések is.

12. *Andrásfalvy B.*, 1978. 233–239.

cserének szenteltek nagy figyelmet. Elsősorban a specializálódott közösségek készítményeit – kisebb súllyal mezőgazdasági termelvényeit – követték nyomon, ami azt sejtette, hogy a két nagytáj termékcseréjének ezek lehetnek a legnagyobb volumenű részesei. Emellett a munkaerő migrációjával, elsősorban a hegyvidékről lejáró aratókkal foglalkozó vizsgálatok aláhúzták az időszakos munkáért kapott gabona jelentőségét a hegyvidék népéletében.

Való igaz, hogy a néprajzi vizsgálatok legfőbb tanulsága aránylag egyszerűen megfogalmazható: a hegyvidék népessége munkaerőfeleslegét és speciális kézműves termékeit, alkalmanként pedig a környezetében fellelhető nyersanyagokat cseréli el az Alföld mezőgazdálkodó népességének gabonafeleslegére. A hegyvidék és a mélyföldek népességének ez a fajta egymásrautaltsága igen korai időkhöz nyomon követhető, s általános volt a középkor folyamán a gabonatermő síkságok és az őket körülvevő magasabb térszínek népességének vonatkozásában.¹³

Ez a gondolatsor azonban nélkülöz két, nagyon lényeges elemet, amelyek pedig a termékcseré belső szerkezete, s a nagytáji munkamegosztás szempontjából is meghatározók: 1. A hegyvidéki népesség által megtermelt mezőgazdasági javakat; 2. A nagy volumenű, az Alföldről a hegyvidékre irányuló gabona- és állatkereskedelmet, amelyek nem kisebb jelentőséggel bírtak a hegyvidéki népesség életmódjában, mint az Alföldön megszerzett-cserélt élelmiszerek. Ha ezekre is tekintettel vagyunk, akkor a nagytáji munkamegosztás és a termékcseré hangsúlyai máshová helyeződnek, s némiképp más szintet kap a specializálódás folyamata is.

1. Még az elmúlt évszázad során is egyértelműen megragadható volt, hogy az észak-magyarországi régió legnagyobb részén a gazdálkodás, az életmód alapvető meghatározója a föld, illetve a mezőgazdasági tevékenység, amelynek évi ritmusa – még a legszűkebb geográfiai adottságú tájak esetében is – alapvetően meghatározta az egyéb, *kiegészítő tevékenységek* rendjét. (A feudális kor termelési rendjében mindez még hangsúlyosabban vetődik fel.) Az életmód meghatározó eleme a mezőgazdálkodás, természetesen nem csupán a földművelés, hanem a szőlő- és gyümölcsstermesztés, valamint jelentős hangsúllyal az állattenyésztés is. (Nem szólok itt most a középkori gyökerű bányász-iparos településekről, azok helye és szerepe e vonatkozásban is sajátos.) A hegyvidéki népesség szívós harcot folytat azért, hogy még mostoha adottságú földjét is termőre fogja, s elhódítsa azt az erdőktől, kőzetektől, illetve más helyi akadályozó tényezőktől.

A vándoriparosokról és vándoriparosokról igen gyakran feljegyzik, hogy csak ősszel indulnak útnak, a mezőgazdasági munkáik elvégzése után, s tavaszig, a földművesmunka nyitányáig vannak távol. (Jó példa erre a túróci olejkaróké, akik általában ősszel a mezei munkák elvégzése után keltek útra.¹⁴ De számos más mesterség példáját is említhetnénk.) Kétségtelen persze, hogy kiterjedt térségekben a földművelés csak marginális része lehetett a paraszti gazdálkodásnak. Ám a Felföld jelentős részében – ha kis hozamú, gyenge értékű, primitív növényfajtákkal is – rendszeres földművelő tevékenység folyt, amely lekötötte a népesség munkaerejének egy részét. Ehhez járult – különböző jelentőséggel – az állattartás, amely geográfiailag ugyancsak jelentősen determinált. Igaz ez még olyan specializálódott iparos falvakra is, mint például a gömri fazekas-települések.

Szalay Emőke és Ujváry Zoltán két, jellemzőnek mondható *fazekas faluról* (De-resk és Lévárt, Gömör megye) mutatják ki, hogy a földművelés, ha önmagában nem is elegendő, de bizonyos alapvető szükségleteket kielégít.¹⁵ Vannak helyek, ahol a kevés

13. Braudel, F. 1985. 114.

14. Paládi-Kovács A., 1966. 295.; Vö. még: Bodnár M., 1983. 185.

15. Szalay E.–Ujváry Z., 1982. 29–39.

földterület művelése a sajátos családi munkamegosztásban tükröződik: a nők és a gyerekek művelik meg a kevéske földet, míg a férfiak távoli vidékeken vándoriparral foglalkoznak.¹⁶

Számos adatot sorolhatnánk e vonatkozásban, ám talán az eddigiek is elegendők arra, hogy az észak-magyarországi települések differenciáltságát hangsúlyozzák az élelmiszerekkel való önellátás, és ebből következően a tevékenységi formák változatos lehetőségeit illetően. Ez a termelés és a fogyasztás belső mozzanataira is felhívja a figyelmet, vagyis arra, hogy a nagytájak cseréjében, kapcsolatrendszerében sok vonatkozásban a tájon belüli kiegyenlítődéssel, belső mozgások eredményei, tényei jelennek meg.

Utalnunk kell arra is, hogy a XVIII. századtól egyre inkább számolnunk kell – a geográfiai viszonyok különbözősége mellett – a társadalmi folyamatok hatásaival is. A Felvidék és az Északi-Középhegység térségében elsősorban a zselléresedés, más vonatkozásban a relatív túlnépesedés,¹⁷ az eltartó képesség romlása az, amelyik alapvetően befolyásolta a táji munkamegosztás említett folyamatait.

A fentiekkel elsősorban azt kívántam hangsúlyozni, hogy a különböző kézműves tevékenységre való specializálódás az észak-magyarországi népesség igen kis hányadánál jelent állandó tevékenységet, az ily módon megtermelt javak csak a populáció kis hányadánál jelentik a cserealapot a mezőgazdálkodó térszínnek népességével folytatott kereskedelemben. A többségnél ezek csupán kiegészítő jövedelmet képeztek, hangsúlyozom, leszámítva az egészen kis számú specializálódott települést, amelyeknél a gabonatermelő bázissal való állandó és közvetlen kontaktus biztosítja a megélhetést. Utóbbiak azonban olyan jellegű termékeket állítanak elő, amelyek sajátos felkészültséget és felszerelést igényelnek. A háziipari tevékenység zöme csupán kiegészítője a mezőgazdálkodás évi rendjének.¹⁸ Ily módon a különféle, specializált tevékenységi formák elsősorban lehetőséget jelentenek a hagyományos módon megtermelt javak megsokszorozására, kibővítésére. (Sajátos szerepet tölt be e vonatkozásban a hegyvidék erdősége, illetve az erdőmunkák évi ritmusa, amely azonban témánk szempontjából is önálló tanulmányt érdemelne.)

Ha az Alföld és az északi hegyvidék, valamint a történeti Felvidék árucseréje kapcsolatát vizsgálva a cserében részt vevő termékek belső arányait vennénk számba, akkor bizonyára azt kellene megállapítanunk, hogy abban a legnagyobb értékkel és tömeggel a gabona, bor, gyümölcs és a különböző állatfajták szerepelnek, valamint a fa, a só és a különböző ásványanyagok, azok a termékek pedig, amelyeknek a néprajz a legnagyobb figyelmet szentelte, csupán kísérői mindezeknek. Igaz ez akkor is, ha a különböző termelő tevékenységekben részt vevők számát vizsgáljuk. Úgy vélem tehát, hogy tudományunk legfőbb adóssága a középhegységi zóna földművelési rendszerének, és állattartási formáinak szintetizáló feldolgozása, amelyek korrigálhatnák a jelzett aránytalanságokat.

A fentebb vázolt képet persze még bonyolultabbá teszik a XVIII. századtól létrejövő ipari manufaktúrák, a Felvidék átszerveződő ipara és a XIX. századtól a szénbányászat és vaskohászat fellendülése – a maguk sajátos következményeivel. Mindez együttesen valóban szinte átláthatatlan szerkezetet eredményez, ahol a leglényegesebb kapcsolatok és összefüggések megragadása is meglehetősen nehéz.

2. Az Alföld irányából nem csupán – nézetem szerint nem is elsősorban – a közvetlen csere révén jutott a gabona és az egyéb élelmiszer a hegyvidék népességéhez. A gabonafőlölség értékesítése az alföldi népesség egy részét is mozgásba hozta, és a hihet-

16. *Petercsák T.*, 1973. 537.

17. *Faragó T.*, 1977. 131–133.

18. *Ráth K.*, 1898. 4.

lenül nehéz közlekedési viszonyok ellenére¹⁹ jelentős mennyiségű *élet* cserélt gazdát Gyöngyös, Eger, Miskolc, Szerencs, Szikszó, Tokaj, illetve a felvidéki bányavárosok, de főleg Losonc, Rozsnyó, és Kassa vásárain. Nógrád, Gömör, Borsod és Abaúj megyék helytörténeti forrásai számos adatot őriznek arra vonatkozóan, hogy a hegyvidéki fuvaros falvak életében milyen jelentős szerepe volt a gabona szállításának. A losonci harmincad vám nyilvántartásai már a XVII. századtól őrzik annak emlékét, hogy – elsősorban a földseurak – az Alföldről terményeket hoztak fel Losonc, vagy Kishont-Gömör-Nógrád határvidéke felé.²⁰ *Bél Mátyás* megemlékezik róla, hogy a nógrádi nép eladó gabonáját és sertéseit fáradtságos hegyi utakon szállítja a bányavárosokba.²¹ Ugyancsak Dél-Nógrád és a bányavárosok kereskedelmi kapcsolatát említi a XVIII. század elején *Radványi Ferenc*.²² *Mocsáry Antal*, Nógrád monográfusa arra utal, hogy a vármegye alsó részéről a gabona a losonci piacra kerül, ahol közvetítők, zólyomi, liptói „tót” fuvarosok, majd morvák útján, többszöri adás-vevéssel jut el rendeltetési helyére.²³ *Losonc* szerepét többen aláhúzzák a gabonakereskedelem bonyolításában;²⁴ évi hat vására meghatározó jelentőséggel bírt a Felvidék gabonaellátásában.²⁵

Az alföldi gabona útja jól követhető a recens néprajzi gyűjtésekben is, elsősorban a fuvarosok tevékenysége, valamint a kereskedelem közvetítő formáinak vizsgálata révén.²⁶

Külön figyelmet és külön tanulmányt érdemel az állatkereskedelem, amely az Alföld és a Felvidék között zajlott. Néprajzi irodalmunk e vonatkozásban elsősorban a gömöri magyarság jelentőségét hangsúlyozta, amelyet már a múlt századi statisztikai-helytörténeti irodalom is többször említ. *Magda Pál* és *Fényes Elek* munkái azt is sejtetik már, hogy az északi országrész magyarsága sajátos közvetítő szerepet is játszott az állatállomány – főleg szarvasmarha – értékesítésében az alföldi magyarság és a felvidéki szlovákság között.²⁷

Középkori adatok azt jelzik, hogy ez egy nagy volumenű, országrészeket átfogó kereskedelmi folyamat egyik láncszeme, s nagyon valószínű, hogy része a magyar szarvasmarha kontinentális méretű kereskedelmének is. Már a XVII. században a keleti országrészből (Felső-Tisza-vidék, Hajdúság, Partium) valamint Hevesből, Gömörből szarvasmarhák ezreit hajtották nyugat felé, ám az „átmenő forgalom” mellett Nógrád megyéből is kimutathatók mezővárosi lakosok, de jobbágyfalvak is (Kálnó, Pálfalu, Miksi, Berzence, Dejtár, Geráb stb.), amelyek nemes és jobbágy lakosai bekapcsolódtak az állatfelhajtásba.²⁸ A losonci vám adatai kétirányú mozgásról tanúskodnak a XVII–XVIII. században: Debrecenből, Nagyváradról, Kolozsvárról, s az Alföld külön-

19. Balogh István utal rá, hogy a szállítás fejletlensége miatt még a XIX. században is katasztrófát jelentett helyenként a rossz termés, holott 100–200 km távolságra nem tudtak mit kezdeni a felesleggel. Vö.: *Balogh I.*, 1965. I. 359.

20. *Pálmány B.*, 1985. 179.

21. *Pálmány B.*, 1985. 165.

22. *Radványi F.*, 1711–16. A forrásra Kapros Márta és Zólyomi József hívták fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök meg nekik.

23. *Mocsáry A.*, 1826. II. 43–44.

24. *Mocsáry A.*, 1826. I. 76.

25. Pálmány Béla szerint a település gabonapiaca annak köszönhetette jelentőségét, hogy az esztergomi érsekség itt értékesítette a beszedett gabonadézsmát. Vö.: *Pálmány B.*, 1985. 156–157.

26. Szolnok megye Néprajzi atlasza. Kommentár 123. Kézirat a Damjanich Múzeum Néprajzi Adattárában. Ezúton köszönöm meg Gulyás Éva és Szabó László segítségét, s azt, hogy a kéziratos atlaszanyagot tanulmányozhattam.

27. *Magda P.*, 1819. 374.; *Fényes E.*, 1837. III. 137.; *Fényes E.*, 1847. II. 252. Vö. még.: *Hunfalvy J.*, 1867. 208.; *Dankó I.*, 1979. 269–270.

28. *Pálmány B.*, 1985. 183.

böző részeiről hajtják az állatsapatokat felfelé, de alkalmanként lefelé is mutatnak a szalak.²⁹ *Balogh István* jelzi, hogy Gömör, Nógrád és Hont megyékben egész falvak rendezkedtek be arra, hogy az Alföldről vásárolt, fiatal tinókat két-három évig tartják igazásra, aztán meghizlalva, nyereséggel adják tovább őket.³⁰ *K. Kovács Péter* gyűjtései nyomán ezt Borsod megyei adatokkal egészíthetjük ki: *Arnót, Monok, Onga, Gesztely, Külső-Bócs, Berzék* lakói részben kupecsek, faktorok voltak, akik a Bodroghöz és Dél-Borsod vásárain vették meg a jószágot, amit aztán tovább adtak a megye felső részein, máskor pedig a féléves-egyéves *rúgott borjakat* igazták 3–4 éves korukig, aztán továbbadták őket Rimaszombatra, ahonnan Budapest, Bécs és Prága mészárosai vásárolták fel.³¹

Anélkül, hogy tovább sorakoztatnám azokat az adatokat, amelyek az Alföld felől a Felvidékre hajtott állatsapatokról, főleg szarvasmarha csordákról, valamint a felvidéki vásárok ez irányú jelentőségéről szólnak,³² utalni kívánok rá, hogy a nagytájak között zajló állatkereskedelem sajátos „kettős láncot” alkot. Ennek elemei részben az állat életkorát, s ebből adódóan hasznosítását követik, ezzel párhuzamosan pedig több lépésben, eltérő földrajzi tájakat járnak be. Ennek számos variációja van: a) az olcsón megvett állatot néhány hétig feljavitva adják tovább; b) az aránylag olcsón vett fiatal állatot igába törve, betanítva adják el haszonnal; c) a fiatal állatot betörik, három-négy évig maguk igazzzák, majd feljavitva adják el. Ennek a folyamatnak az állomásai általában az Alföld – Északi-Középhegység – Felső-Magyarország, s csak kevés példát tudunk az ellenkező irányú mozgásra.³³

Számos adatot említhetnénk arra vonatkozóan is, hogy az Északi-Középhegység területén hizlalt sertésállomány milyen szerepet kap a Felvidék ellátásában,³⁴ de terjedelmi okok miatt ezt nem részletezem. Az itt bemutatott példák csak azt igyekeztek igazolni, hogy a nagytájak közötti csere tárgyát mindenekelőtt a mezőgazdálkodás termelvényei, produktumai képezték, s ezeknek jobbára kiegészítői voltak a specialisták termékei. Ha ezt a gondolatsort összegezni kívánom, akkor azt kell hangsúlyoznom, hogy az Alföld és Észak-Magyarország között nem két, eltérő termelési mód kapcsolatáról, s a csere útján történő kiegyenlítődérsről van szó, hanem az azonos termelési rendben a Felvidék hátrányára jelentkező, a természeti feltételekből eredő hátrányos helyzet ledolgozásáról, illetve a kiegyenlítődérsre tett kísérlet formáiról, a felzárkózásról a kiegészítő tevékenységek révén. Igazolja ezt az az állandó vonzás, a népesség-leszivárgás és áttelepülés, amit az Alföld és a történeti Magyarország felső megyéi viszonylatában megfigyelhetünk a XVIII. század folyamán, valamint a paraszti mentalitás és paraszti gazdasági stratégia: a hegyvidéki népesség zöme is földet akar, a föld és a jószág megszerzése az elerendő cél, amellyel megsokszorozhatja gazdasági hatékonyságát. Lényegében a feudalizmusban gyökerező „földéhség” és tulajdonosi szemlélet áttételes következménye ez. Mindehhez hozzájárul, hogy a kapitalizálódó Magyarországon lényegében bő fél évszázad állt volna rendelkezésre a kézműves-háziiparos specialistáknak is a termelés és az értékesítés „polgári” formáinak kialakítására. Ezt azonban sem „üze-

29. *Pálmány B.*, 1985. 168–172.; Márkus Mihály a XVIII. századig tudja visszakövetni a magyar szarvasmarha meglétét az Alacsony-Tátra területén: *Markuš, M.*, 1964. 468. Lásd még: *Paládi-Kovács A.*, 1977. 395.

30. *Balogh I.*, 1965. I. 375.

31. *K. Kovács P.*, 1958. 267–268. Ezenkívül kéziratos gyűjtése: *Ethn. Adattár 10 827.*

32. *Pl. Zólyomi J.*, 1984. 291.; *Novák L.*, 1986. 284. Lásd még a 27. jegyzetben hivatkozott statisztikai irodalmat, s számos kéziratos gyűjtést (*K. Kovács Péter*, *Ethn. Adattár 10 830, 10 824 stb.*).

33. *Markuš, M.* 1964. 469.

34. *Radványi F.*, 1711–1716. 8, 15. (Kézirat)

meik” nem bírták, sem hamar korszerűtlenné váló termékeik, de nem igényelte már igazából az alföldi parasztság sem, amelyben – tárgyait tekintve – alig maradt bármiféle pótolhatatlan „hiány” az I. világháborút követő határmódosítás, illetve a felvidéki vándorkereskedelem és vándoripar eltűnése után.

Kétségtelen persze, hogy az észak-magyarországi népesség – az árutermelés jellegeből adódóan³⁵ – több külső kapcsolatra kényszerült, ami amúgy is változatos, tagolt kultúrájára ismételten visszahatott. (Ha úgy tetszik alacsonyabb szinten állt önellátása). Ez azonban ugyancsak kétoldalú folyamat, amelyet csak az alföldi népesség tradicionális kultúrájának „tükrében” lehet vizsgálni.

A kapcsolatok vázolt rendjében sajátos szerepet kapott a mai Magyarország északi sávja, az Északi-Középhegység területe, és a vele északról szomszédos érintkező zóna. Ez a térség sajátos ütköző övezetet, ütköző zónát jelentett az Alföld és a történeti Felső-Magyarország között. (Szándékkal nem használom a néprajzban gyakran alkalmazott átmeneti zóna kifejezést, mert valójában minden terület „átmeneti” másik két táj között.) Ez sajátos kettősséget jelentett: részben önálló termelési rendet, részben szenzibilis struktúrát, amelyen mindkét irányból áthatoltak a két érintkező nagytáj termékei, sokszor ebben a „puffer-zónában” zajlott le azok cseréje. Mindez számos módon kihatott az itt élő népesség tevékenységi formáira, jelentős közvetítő réteget hozott létre, amely mind az Alföld, mind a Felvidék irányában katalizátorként működött az árucere mozzanataiban. Mindez azonban önálló részletes kifejtést igényel.

III. A mezőgazdasági idénymunka régen ismert és kutatott területe a néprajznak és a történettudománynak egyaránt. Különösen a gabona betakarításának munkája eredményezett évről évre kontinentális méretű vándorlást, amely Európa egyes tájain már a XIV. századtól adatható, de Magyarországon is kimutatható már a XVI. század folyamán.³⁶ Tudjuk azt is, hogy – az aratás mellett – számos más mezőgazdasági tevékenység is indukálta az idénymunkások vándorlását: a *szénakaszálás és -gyűjtés*,³⁷ a *szőlőkapálás és a szüret*,³⁸ a *kukorica törés*,³⁹ nem beszélve a többféle tevékenységet végző *summások*, illetve a *mezőgazdasági cselédség* nagymérvű vándorlásáról.⁴⁰

Való igaz, hogy a vándormunka alapvető elindítója a munkaerőfelesleg, illetve – másik oldalon – a munkaerőhiány teremtette vákuum sajátos kiegyenlítődési folyamata.⁴¹ Mégis, úgy tűnik, hogy számos esetben nem egyszerűen a fölös munkaerő elvezetéséről van szó, hanem a mezőgazdasági munkában is szerepet játszott a speciális szakértelem. Például a csányi dinnyések közül már a 6–8 holdasok is aratómunkásokkal végeztették el a betakarítást; amíg ők az ország távoli tájain folytatták sajátos tevékenységüket, addig a falujukba *hegyi emberek* jöttek learatni.⁴² A bükkalji falvakból már a XVIII. században is inkább a távolabbi településeken vállaltak szőlőbeni napszámos munkát, mintsem a közelben aratást.⁴³

Északról az Alföld felé haladva, sajátos lépcsőzetességet figyelhetünk meg alkalmanként az idénymunka rendjében. Jól példázzák ezt azok a nógrádi adatok, amelyek azt jelzik, hogy Nógrádban felvidéki szlovákok végzik a betakarítást, ugyanakkor a nóg-

35. Nádasi É., 1980. 213.

36. Rác I., 1980. 42–44.; Braudel, F. 1985. 114.

37. Paládi-Kovács A., 1979. 385–389.; Némcová, B. 1852. 28. (Kézirat)

38. Némcová, B. 1852. 43–44.; Takács P., 1985. 82. 20. jegyzet.

39. Gunda B., 1940. 173.

40. Sárközi Z., 1965.

41. Rác I., 1980. 42.

42. Boross Marietta gyűjtése. Egri Múzeum Néprajzi Adattára: 6290.

43. Vö.: Viga Gy., 1986. 109–110.

rádi magyarok közül sokan az Alföldön aratnak.⁴⁴ Mindez arra figyelmeztet, hogy nem egyszerű automatizmusról van szó a munkaerő kiegyenlítődésében, hanem lényegesen árnyaltabb folyamatokról. Pl. a hegyvidékről gyakran mennek aratók olyan helyre is az Alföldre, ahonnan a helybeliek – jobb jövedelem reményében – máshová jártak aratni.⁴⁵ Különös figyelmet érdemelnek itt a specializálódott települések, akik nem a mezőgazdasági munkában hasznosítják sajátos tudásukat (lásd alább).

Itt érdemel említést az az ismert tény is, hogy a vegetációs rend csúszása ugyancsak lehetővé tette a munkaerő egy részének időszakos vándorlását: amikor a felföldi aratók elvégezték a munkát a síksági tájakon s hazatértek, akkorra érett kasza alá saját gabonájuk.⁴⁶

A mezőgazdasági idénymunka mellett Európa-szerte más tevékenységi területeken is ott találjuk a vándormunkásokat, akik speciális szaktudásukat hasznosítják más tájakon, olykor más országokban.⁴⁷ Túlnyomó többségükben ezek sem képzett szakmunkások, hanem olyanok, akik egy-egy település, kistáj hagyományos tevékenységi formáinak örökösei. Észak-Magyarországon különös figyelmet érdemelnek ebből a szempontból a favágók és erdei munkások, ölfavágók, akik a Börzönyből a Bakonyba és a Mecsekbe, a Bükkből a Bakonyba, valamint Szepes és Sáros megyékbe,⁴⁸ Zemplénből Budapest környékére⁴⁹ is eljártak, nem beszélve az Északi-Középhegység területén történő vándorlásukról. Egyes csoportjaik gyakran speciális munkára szakosodtak (döntés, faközelítés, talpa készítés stb.), de hasonló jelentőséggel bírtak az erdőmunkában a fuvarosok is. Külön figyelmet érdemelnek itt a szén- és mészegetők, akik ugyancsak távoli tájakra eljutottak munkájuk révén, valamint a kőbányászok és a kőfaragók, akik ugyancsak munkát vállaltak távoli, olykor külföldi bányákban is.⁵⁰ Természetesen önálló vonulatot alkotnak azok a vándoriparosok, akiknek generációi járták az országot, olykor az egész világ különböző tájait.⁵¹

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a szakismeret, specializálódás általában nem jelent állandó foglalkozást. Az erdei munkások jelentős része tavasztól ősziig mezőgazdasági tevékenységet végez, akár saját földjén, akár summásként, s csupán ősztől tavaszig dolgozik az erdőn. Így van ez a fuvarosok, kőfejtők zöménél is. Ezek a tevékenységi formák – a háziipar nagy részével együtt – csupán „megnyújtásai”, „meghosszabbításai” az alapvető mezőgazdálkodás erővonalainak. A hegyvidéki férfinép zöme rendelkezik olyan készséggel, hogy akár többféle, hasonlóan kiegészítő foglalkozási ágban tevékenykedjen. Ennek jelentősége gyakran évről évre változik, a mindenkori termés, gazdasági helyzet, családi viszonyok, sőt olykor szubjektív döntések alapján is. A falvak specializálódásának jelentős része csupán lehetőség, olyan erőtartalék, amelyeket mozgósítani, aktualizálni lehet bármiféle külső hatásra. Egyes részletei természetesen állandóan működnek, biztosítva a népesség egy részének tevékenységét, megélhetését, egyszersmind a felvevő közeg elvárásainak is eleget téve. Ez azonban mindig szoros összefüggésben van a táj eltartó képességének változásával: fordítottan arányos azzal.

A műveltségi elemek terjedése ennél persze lényegesen bonyolultabb folyamat, azokat számos tényező befolyásolja, s az egyes elemekre nem ugyanazok a feltételek érvé-

44. Zólyomi J., 1982. 309.

45. Tiszafüred környéke. Fűvessy Anikó szíves szóbeli közlése.

46. Némcová, B. 1852. 29.; Für L., 1976. 172.; Györffy I., 1928. 3.

47. Andrásfalvy B., 1978. 238–239.; Rác I., 1980. 43.

48. Petercsák T., 1982–83. 383–384.

49. Bakó Ferenc gyűjtése. Ethn. Adattár 2418. 12.

50. Hála J., 1976. 110–111.; Viga Gy., 1985. 36.

51. Petercsák T., 1981. 436–451.; Ferko, V. 1985. stb.

nyesek.⁵² Számos bizonytalan tényező van ma még a környezeti feltételek, és a kulturális zónák megfeleltetésének vonatkozásában is. Bár a környezeti korrelációk és a kultúra tagolódásának problémája igen régen alapkérdése a néprajznak,⁵³ a magyar néprajzban is kidolgozatlanok az egyes típusok – a vitathatatlan összefüggések elfogadásán túl. Ehhez talán valóban a kulturális ökológia közelítési módszere segíthet hozzá bennünket – a kulturális mag vizsgálatára való leszűkítéssel. Így talán közelebb juthatunk a környezeti kihívások és kulturális válaszok leglényegesebb összefüggéseinek és formáinak megrajzolásához.⁵⁴

IRODALOM

- Andrásfalvy B.*,
 1977. A település-szerkezet és a táji munkamegosztás. (A baranyai Hegyhát példája.)
T. Mérey K. (szerk.): A Dunántúl településtörténete II/1. 85–89. Pécs
 1978. A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethn.* LXXXIX. 231–243.
 1980. Néprajzi csoport, kistáj és régió. Népi kultúra – Népi társadalom XI–XII. 39–58.
Bácskai V.–Nagy L.
 1978. Piackörzetek a XIX. század eleji Magyarországon. *Ethn.* LXXXIX. 217–230.
Balogh I.,
 1965. A paraszti gazdálkodás és termelési technika. *Szabó I.*, (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában (1848–1914). I. 347–428. Budapest.
Banner B.,
 1948. Házalók népünk szolgálatában a XIX. század második felében. *Ethn.* LIX. 110–116.
Bodnár M.,
 1983. Hrozenčik, Jozef: Turčianski a safraníci. (Ism.) *HOM Közl.* 21. 184–186. Miskolc.
Braudel, F.
 1985. Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus – XV–XVIII. század. Budapest
Čomajová, O.
 1978. Historiografia šivetického hrnčiarstvo v konglomeráte gemerských hrnčiarokých stre-disk. *Gemer* 3. 211–246. Rimavska Sobota.
Csippék J.,
 1907. Adatok a felvidéki „olejkárok” házaló gyógyszerárusok történetéhez. *N. É.* VIII. 247–268.
 1910. Sáfrányosok a Felvidéken. *N. É.* XI. 226–242.
Dankó I.,
 1979. Vándorlás és árucseré (vázlat és irodalmi tájékozódás a kárpát-medencei árucseré és migráció kapcsolatának kérdéseire). *Separatum.* Debrecen
 1980. Piaci és vásári viselkedésformák. Népi kultúra – Népi társadalom XI–XII. 155–190.
Enyedi Gy.,
 1965. A mezőgazdaság földrajzi típusai Magyarországon. Budapest
Eke P.-né(szerk.)
 1986. Az Alföld szakirodalma. (Válogatott bibliográfia.) Békéscsaba
Faragó T.,
 1977. Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon 1787–1828. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 3. 105–214.
 1984. Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség. *Történeti Statisztikai Tanulmányok.* 5. 5–38.

52. *Gunda B.*, 1958. 568.

53. *Kroeber, A. L.* 1931.

54. Vö.: *Gunda B.*, 1986. 4–5.

- Fényes E.*,
1836–40. Magyarország s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. Pest
1847. Magyarország leírása I–II. Pest
- Ferko, V.*
1985. Volt egyszer egy mesterség. Budapest
- Für L.*,
1976. A kapitalista mezőgazdasági termelés megszilárdulása a századfordulón (1890–1914). *Gunst P.–Hoffmann T.* (szerk.) A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949). 153–274. Budapest
- Gallo, J.*
1973. Prispěvok k dejinám furmanstva v Gemeri. Gemer 1. 67–89. Rimavska Sobota
- Gunda B.*,
1940. Szlovák népi kapcsolatok a Garam és Ipoly menti magyarsággal. Földrajzi zsebkönyv 170–174. Budapest
- 1940a. Magyar–szláv néprajzi kapcsolatok. *Székfü Gy.* (szerk.): A magyarság és a szlávok 205–226. Budapest
1954. Az orosz vengerec „házaló kereskedő” jelentésének néprajzi vonatkozásai. Ethn. LXV. 76–86.
1958. Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők. Ethn. LXIX. 567–576.
1963. A kultúra integrációja és az etnikai csoportok kialakulása. Műveltség és hagyomány V. 3–12. Debrecen
1980. A kulturális areák néhány kérdése. *Paládi-Kovács A.* (szerk.): Néprajzi csoportok kutatási módszerei 9–21. Budapest
1986. Megjegyzések a kultúra ökológiájához. Új Forrás 5. szám (Október) 3–13.
- Györffy J.*,
1928. Takarás és nyomtatás az Alföldön. N. É. XX. 1–46.
- Hála J.*,
1976. Adatok a Csák-hegyi kőbányászat történetéhez. MÁFI. évi jelentése az 1974. évről 103–114. Budapest
- Heckenast G.*,
1985. A török hódítás és a felső-magyarországi vasipar. V. Kézművesipartörténeti Szimpozium anyaga 45–48. Veszprém
- Hegyi K.*,
1985. Török iparosok a hódoltságban. V. Kézművesipar-történeti Szimpozium anyaga 32–44. Veszprém
- Hofer T.*,
1980. A regionális tagoltság különböző megközelítési lehetőségeiről. *Paládi-Kovács A.*, (szerk.): Néprajzi csoportok kutatási módszerei 103–129. Budapest
- Hrozičnik, J.*
1981. Turčianski a šafraníci. Bratislava
- Hunfalvy J.*,
1867. Gömör és Kishont T. E. vármegyének leírása. Pest
- Huska, M.*
1972. Slovenski pltníci. Martin
- Kós K.*,
1972. Az árucsere néprajza. Népélet és néphagyomány 9–51. Bukarest
- Kovács Cs.*,
1971. Társadalmi–területi munkamegosztás. Tér és gazdaság. *Sárfalvi B.*, (szerk.): Válogatott tanulmányok a gazdasági földrajzból 205–242. Budapest
- K. Kovács P.*,
1958. Szabados borjú. Ethn. LXIX. 261–270.
- Kresz M.*,
1960. „Fazekas, korsós, tálás”. Ethn. LXXI. 297–379.
- Kroeber, A. L.*
1931. The Culture–Area and Age–Area Concepts of Clark Wissler. *Rice, S. A.* (red.): Methods in Social Science 248–265. Chicago

- Magda P.**,
1819. Magyar Országának leírása. Pest
- Markuš, M.**
1964. Magyar szarvasmarha az Alacsony-Tátrában. Ethn. LXXV. 467–470.
1973. Odbyt a spôsoby poldaja šivetických hrnčiarских výrobkov na prelome 19. a 20. storočia. Gemer 1. 91–105. Rimavska Sobota
- Mocsáry A.**,
1826. Nemes Nógrád vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmértetése I–IV. Pest.
- Nádasi É.**,
1980. A néprajzi, etnikai csoportok helyzete, elkülönítése, kapcsolatai a dél-dunántúli régióban. *Tóth T.* (szerk.): Tanulmányok a területi kutatások módszertanából 209–228. Pécs
- Nemčová, B.**
1852. Uherské Město (Dármoty) – 1852. Balassagyarmat leírása. (Magyar fordítás kéziratban: Palóc Múzeum Adattára. 155.)
- Novák L.**,
1986. A három város. Budapest
- Orosz I.**,
1985. Néprajz és történettudomány. *Dissertationes Ethnographicae* 5. 10–23. Budapest
- Paládi-Kovács A.**,
1966. Gömör vándorárusok az Alföldön. Ethn. LXXVII. 295–296.
1977. A gömöri magyar pásztorkodás. Ethn. LXXXVIII. 392–411.
1979. A magyar parasztság rétgazdálkodása. Budapest
- Pálmány B.**,
1985. Adatok a kézművesipari termékek és termények árucseréje történetéhez Nógrád vármegyében a török hódoltság végén és az újratelepítés korszakában (1593–1731). V. Kézművesipartörténeti Szimpozion anyaga 153–188. Veszprém
- Petercsák T.**,
1973. Vándoriparosok a Zempléni-hegységben. Ethn LXXXIV. 527–548.
1981. Vándoriparosok a Zempléni-hegységben és a történeti Felső-Magyarországon. Ethn. XCII. 436–451.
1982–83. A paraszti erdőhasználat néprajzi kutatása Észak-Magyarországon. *Agria* XIX. 375–392. Eger
- Prasličková, M.**
1979. Brdárstovo – voštinárstovo. Rimavska Sobota
- Rác I.**,
1980. A paraszti migráció és politika megítélése Magyarországon 1848–1914. Budapest
- Radványi F.**,
é. n. *Collectanea ad historiam Comitatus de Nógrád.* (Kézirat). OSZK. Fol. Lat. 315. (Magyar fordítás: Palóc Múzeum Történeti Adattára 8.)
- Ráth K.–Kovács Gy.**,
1898. A magyar háziipar. *Separatum.* Budapest
- Sárközi Z.**,
1965. *Summások. Szabó I.* (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában (1848–1914). II. 321–381. Budapest
- Somogyi M.**,
1905. A hazai vándoripar és vándorkereskedés. Budapest
- Szakály F.**,
1981. Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest
- Szalay E. – Ujváry Z.**,
1982. Két fazekas falu Gömörben. Debrecen
- Takács P.**,
1985. Szempontok Szabolcs megye társadalmának vizsgálatához a XVIII. század végén. *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis* 10/B. 57–83. Nyíregyháza
- Tóth T.** (szerk.)
1980. Tanulmányok a területi kutatások módszertanából. Pécs

- Tóth T.*,
1980. A történeti tájak kérdéséhez. *Tóth T.* (szerk.): Tanulmányok a területi kutatások módszertanából 229–244. Pécs
- Ujváry Z.*,
1986. Vásári szórakoztatók, vándor mulattatók és a vásárt megjelenítő népi játékok. *Szabadfalvy J.–Viga Gy.* (szerk.): Árucseré és migráció 29–38. Miskolc
- Viga Gy.*,
1983. To the Ethnoecology of the Bükk Mountains. *Ethnographica et folkloristica Carpathica* 3. 113–121. Debrecen
1984. A bükki szlovák falvak szerepe a táji munkamegosztásban. *Kunt E.–Szabadfalvy J.–Viga Gy.* (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon 241–248. Miskolc.
1985. Kőmunkák egy bükkalji faluban. Debrecen.
1986. Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk vidék népi kultúrájában. Miskolc
- Zólyomi J.*,
1982. Adatok Nógrád megye földművelésének XVIII–XIX. századi történetéhez. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VIII. 299–329.
1984. Az állat haszna az Észak-Cserhát falvaiban. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve X. 265–317.

EINIGE ASPEKTE ZUR ETHNOGRAPHISCHEN UNTERSUCHUNG DER LANDSCHAFTSGEBUNDENEN ARBEITSTEILUNG

(Auszug)

Während der vergangenen Jahre bildete die Untersuchung des Produktaustausches eine Zentralfrage in der ungarischen Ethnographie. Doch verschob sich hierbei die Betonung der traditionellen Warenaustausch-Forschung in Richtung auf ökologische Aspekte, auf unterschiedliche Tendenzen der Anpassung und des Ausgleichs sowie die Zusammenhänge zwischen der landschaftsgebundenen Arbeitsteilung und der Organisierung von Gruppen. In der vorliegenden Studie werden zu diesem Themenkreis einige Fragen aufgeworfen, in erster Linie, was die traditionelle Lebensweise und die traditionelle Kultur des Nördlichen Mittelgebirges, bzw. des historischen Oberungarn (Nordungarn) sowie die Große Ungarische Tiefebene angeht.

I. Es wird darauf hingewiesen, daß die ethnographischen Untersuchungen im allgemeinen frühere Faktoren der Wirtschaftsgeschichte nicht in Betracht ziehen, was eine innere Unproportioniertheit als Ergebnis hat. Es erscheint nämlich, als ob die Ethnographie in erster Linie interessierenden Erscheinungen (wandernde Händler und Handwerker, verschiedene Spezialisten, Gemeinschaften, die sich auf das Heimhandwerk spezialisiert haben) in Bezug auf die landschaftsgebundene Arbeitsteilung die wichtigste Rolle innehätten, obwohl diese die sich auf die Landwirtschaft basierende Lebensweise dieser beiden großen Regionen nur ergänzten. Im Austausch spielten Korn, Vieh und Wein die bedeutungsvollste Rolle, und die erwähnten waren allein ihre Begleiter.

II. Innerhalb der Tätigkeit der Spezialisten, der sich spezialisierten Gemeinschaften und der Heimhandwerker erhielt – von extremen Beispielen abgesehen – das Handwerk eine ergänzende Rolle. Vom Frühjahr bis in den Herbst vollbrachten die meisten von ihnen landwirtschaftliche Tätigkeit, und erst vom Herbst ab setzten sie ihr Handwerk fort, bzw. erst dann machten sie sich auf den Weg mit ihren Waren und ihrem Fachwissen, um zum Frühjahr erneut in die Landwirtschaft zurückzukehren.

III. Dennoch steht außer Zweifel, daß seit dem Mittelalter die Kornproduktion in den Tieflandgebieten die Bewegkraft für die bedeutendste Arbeitskräftewanderung

war, welche von Zeit zu Zeit den Überfluß an Arbeitskraft aus den Populationen der Gebirgsgegenden abzog, und gelegentlich auch als die Tätigkeit von Wandersleuten mit eigener Vorbereitetheit, die ihr Fachwissen über Generationen hinweg vererbten, anzusehen ist. Es handelt sich hierbei also nicht einfach um einen Ausgleich unter den Arbeitskräften, denn manchmal wanderten Gruppen von ganz besonderen Fähigkeiten auch in weiter entfernte Landschaften (Holzfäller, Fuhrleute, Steinmetze und in der Landwirtschaft vor allem die Winzer).

In einem Teil der vorliegenden Studie befasst sich der Autor mit der geschichtlichen Ethnographie der Synthese dieses Themas, das heißt, mit der Arbeitsteilung, dem Warenaustausch sowie den ökonomischen und kulturellen Berührungspunkten zwischen zwei Großlandschaften des historischen Ungarn.

Gyula Viga